

UDK 332.21(497.5 Orebić)"18"

348.73(497.5 Orebić)"18"

Primljeno: 9. 4. 2013.

Prihvaćeno: 25. 5. 2013.

Izvorni znanstveni rad

Vlasništvo nad nekretninama crkvenih i samostanskih ustanova na orebičkome području u 19. stoljeću

Irena Ipšić
Dr. Vladka Mačeka 23
20000 Dubrovnik
Republika Hrvatska
E-adresa: irenaipsic@gmail.com

U radu se na temelju katastarske dokumentacije nastale u sklopu zemljišne izmjere, koju je Austrija provela u prvoj polovici 19. stoljeća, analizira vlasništvo nad nekretninama crkava i samostanskih ustanova na orebičkome području. Iako su dubrovačke zakonske odredbe od polovice 14. stoljeća ograničile oporučno ostavljanje nekretnina svim crkvenim ustanovama, mnoge su od njih kupovinama, donacijama ili oporučnim legatima došle u posjed pozamašnoga broja nekretnina. U 19. stoljeću samostanski redovi bilježe mnogo veće posjede u vlasništvu od crkava, a na orebičkome području najveći broj građevinskih objekata i najveće zemljišne posjede ima dominikanski samostan iz Dubrovnika.

Ključne riječi: crkva, samostan, vlasništvo, nekretnine, agrarni odnosi, 19. stoljeće.

Uvod

Od 1333. godine kada poluotok Pelješac dolazi pod vlast Dubrovnika¹ na ovome području, isto kao i u drugim dijelovima Republike, živi pretežno katoličko stanovništvo.²

¹ Vinko Foretić, „Kroz prošlost poluotoka Pelješca“, u *Spomenica Gospe Anđela u Orebićima 1470 – 1970*. Omiš: Franjevački samostan Orebići, 1970., 260- 263; Vinko Foretić, „Kada je i kako Stonski Rat došao pod vlast Dubrovnika?“, *Pelješki zbornik* 1 (1976): 81-90; Zdravko Šundrica, „Stonski Rat u XIV stoljeću (1333-1399.)“, *Pelješki zbornik* 2 (1980): 76-107.

² U vrijeme zauzimanja Pelješca od strane Dubrovnika na poluotoku je bilo katoličkih, pravoslavnih i bogumilskih vjerskih pripadnika. Stoga je, nakon spostave uprave, jedna od osnovnih zadaća dubrovačke vlade - prema načelu *Cuius regio, eius religio* - bila širenje katoličkih vrijednosti i osnivanje župa

Diljem poluotoka uspostavljene su župe,³ a u svrhu pastoralnoga djelovanja vlada je poticala doseljavanje bosanskih franjevaca⁴ i izgradnju samostana.⁵ Izgradnja prvoga franjevačkog samostana u Stonu započela je 1349. godine,⁶ potom je 1470. godine sagrađen samostan u Trstenici (današnji franjevački samostan u Orebiću),⁷ a 1708. godine još jedan u Kuni.⁸ Osnovana su i dva dominikanska samostana – samostan Marijina Navještenja u Brocama pokraj Stona 1628. godine i samostan Gospe od Ružarija u Vignju 1671. godine.⁹ Podignuto je i nekoliko ženskih samostana – godine 1400. ženski samostan za franjevke u Stonu, a u 17. stoljeću i samostan za dominikanke. U 19. stoljeću ženski samostani postojali su u Sreseru i u Pijavičinu.¹⁰

te izgradnja crkava i samostana. O tome vidi: Foretić, „Kroz prošlost poluotoka Pelješca“, 255-258; Josip Lučić, „Pelješac od dolaska Slavena do potpadanje pod vlast Dubrovačke Republike“, *Pelješki zbornik 2* (1980): 32-37; Jaroslav Šidak, „Vjerski odnosi u Stonu i na Stonskom Ratu (Pelješcu) u srednjem vijeku“, *Historijski zbornik 33-34* (1980-81): 275-290; Nikola Zvonimir Bjelovučić, *Povijest poluotoka Rata (Pelješca) sa dijelom povijesti Zahumlja (Hercegovine) i Dubrovačke Republike*. Split: Leonardo tiskara, 1921., 28, 47, 67-78.

³ Prva župa osnovana je 1335. godine u Stonu, a druga 1347. godine u Trstenici. Potom je 1361. godine osnovana župa u Dubravi, koncem 14. stoljeća u Ponikvama, a u 15. stoljeću osnovano je još nekoliko novih župa diljem poluotoka. (Bjelovučić, *Povijest poluotoka Rata.*, 85; Foretić, „Kroz prošlost poluotoka Pelješca“, 267-269) Sve župe na poluotoku obuhvaćene su popisom stanovništva iz 1673./1674. godine. Više u: Zdravko Šundrica, „Popis stanovništva Dubrovačke Republike iz 1673/74. godine“, *Arhivski vjesnik 2* (1959): 419-420.

⁴ Nikola Mate Roščić, „Počeci franjevačkog reda u Hrvatskoj“, u *Kačić – Zbornik Franjevačke Provincije presv. Otkupitelja 9. Doprinosa franjevačkih zajednica našoj kulturi*. Split: Franjevačka Provincija presv. Otkupitelja, 1977., 11-22; Franjo Šanjek, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata 1. Srednji vijek*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1988., 304-308; Marko Karamatić, „Znanstveni skup „Sedam stoljeća bosanskih franjevaca“ 1291-1991 (Sarajevo, 18-20. travnja 1991)“, *Croatia Christiana Periodica 27* (1991): 262-272; Dijana Korać, „Franjevci i njihovi samostani u Humu“, *Croatia Christiana Periodica 60* (2007): 21-22. Franjevci su na dubrovačkome području prisutni još od sredine 13. stoljeća kada je prvi samostan sagrađen na Pilama. Više u: Kosta Vojnović, „Crkva i država u dubrovačkoj republici. Prvi dio“, *Rad JAZU 119* (1894): 58-62.

⁵ Pape su utjecale na svjetovne i crkvene autoritete da pomognu osnivanje i razvoj franjevačkih i dominikanskih samostana. Ustupanje nekretnina određenim crkvenim ustanovama bilo je povezano i s općim promjenama u pobožnosti, a kada počinju zbrinjavati mrtve u svojim crkvama i grobljima, prosjački redovi dolaze do još brojnijih i vrednijih ostavština. (Irena Benyovsky, „Trogirsko prigrade na prijelazu 13. u 14. stoljeće – Utjecaj dominikanaca i franjevaca na oblikovanje prostora“, *Croatia Christiana Periodica 52* (2003): 55.)

⁶ Foretić, „Kroz prošlost poluotoka Pelješca“, 265-267, 271, 285; Bjelovučić, *Povijest poluotoka Rata.*, 78-79.

⁷ Cvito Fisković, „Franjevačka crkva i samostan u Orebićima“, u *Spomenica Gospe Anđela u Orebićima 1470-1970*. Omiš: Franjevački samostan Orebići, 1970., 39-46.

⁸ Bjelovučić, *Povijest poluotoka Rata.*, 83.

⁹ Stjepan Krasić, *Dominikanci: povijest Reda u hrvatskim krajevima*. Zagreb: Hrvatska dominikanska provincija i Nakladni zavod Globus, 1997., 27.

¹⁰ Bjelovučić, *Povijest poluotoka Rata.*, 83.

Smjena vlasti u 19. stoljeću na teritoriju bivše Republike bila je pogubna za mnoge crkve i samostane. Odmah po zauzeću Dubrovnika francuska vojska zaposjela je većinu samostana i pretvorila ih u vojarne,¹¹ što je uzrokovalo veliko nezadovoljstvo domaćega stanovništva. Francuska uprava nastojala je provesti i crkvenu reformu, između ostaloga tražila se kontrola nad upravom crkvenih dobara.¹² Nakon Francuza i austrijska uprava provodi crkvenu reorganizaciju i uvodi određene promjene u crkvene ustanove. Austrija je crkveni preustroj provela na temelju bule *Locum Beati Petri*, koju je papa Leon XII. objavio 30. lipnja 1828. godine.¹³ Tim preustrojem podrazumijevala se uloga svećenstva u obrazovnim institucijama i aktivna suradnja s ustanovama vlasti putem sudjelovanja u državnim službama i administraciji. Isto tako, država je sebi namijenila pravo biranja i postavljanja biskupa.¹⁴

Vlasništvo nad nekretninama crkava i samostanskih ustanova

Vlasništvo nad zemljom na dubrovačkome području u komunalno doba bilo je u rukama općine, Crkve i privatnih osoba. Još tijekom 13. stoljeća nekretnine su se putem legata često i bez posebnih restrikcija ostavljale crkvenim ustanovama. Međutim, osamdesetih i devedesetih godina istoga stoljeća odredbe su se postrožile,¹⁵ a najstariji propis o zabrani ostavljanja nekretnina Crkvi i samo-

¹¹ Stjepan Ćosić, *Dubrovnik nakon pada Republike*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1999., 33-34; Stanko Piplović, „Uloga države u izgradnji sakralnih građevina u Dalmaciji tijekom XIX. stoljeća“, *Građa i prilozi za povijest Dalmacije* 19 (2003): 127, 138. Konkretno, u samostanu sv. Dominika u Dubrovniku redovnicima je ostavljeno samo šest soba na raspolaganju, dok je ostale prostorije zauzela vojska, a crkvu su prevorili u skladište. (Krašić, *Dominikanci.*, 33-40)

¹² Vicko Kapitanović, „Hrvatska Crkva pod francuskom vlašću“, *Croatica Christiana Periodica* 33 (1994): 137-138.

¹³ Kako bi se Crkva što više centralizirala, a područja biskupija izjednačila se s teritorijalno-političkim granicama, bulom su ukinute biskupije u: Novigradu, Osoru, Rabu, Ninu, Skradinu, Trogiru, Korčuli i Stonu, Pulska je biskupija pripojena Porečkoj, a Makarska Splitskoj, dok su nadbiskupije u Splitu i Dubrovniku svedene na razinu biskupija. (Stjepan Ćosić, „Državna uprava u Dalmaciji i crkveni preustroj 1828./1830. godine“, *Croatica Christiana Periodica* 65 (2010): 51, 56-57; Ćosić, *Dubrovnik nakon pada Republike.*, 217-218.)

¹⁴ Na temeljima jozefinističko-prosvjetiteljskih ideja Habsburška Monarhija Crkvu nastoji podrediti državi, a svećenike učiniti lojalnim državnim službenicima osnovna zadaća kojih je bila, poučavajući stanovništvo moralnim vrijednostima, očuvanje stabilnosti političkoga i društvenoga uređenja. (Jelena Lakuš, „Jozefinistički duh i katekizmi prve polovine 19. stoljeća u Dalmaciji“, *Croatica Christiana Periodica* 59 (2007): 67-68.) Radi potpune državne kontrole nad Crkvom car Franjo I. je svim biskupima naredio da mu moraju podnositi godišnja izvješća o stanju na području njihovih biskupija. (Metod Hrg, „Vrhovčev izvještaj caru Franji prvome o stanju Zagrebačke biskupije (1811)“, *Croatica Christiana Periodica* 8 (1981): 52.)

¹⁵ Statutom su oporučni legati pro anima ograničeni na četvrtinu ukupne imovine oporučitelja. (*Statut grada Dubrovnika sastavljen godine 1272./ Liber statutorum civitatis Ragusii compositus anno MCCLXXII.*

stanskim redovima datira iz 1349. godine.¹⁶ Razlog je tomu što su sve veći crkveni i samostanski posjedi izravno zaprijetili ekonomskoj podlozi komune.¹⁷ Zabrane su se odnosile na sve građane i distriktualce, koji crkvenim ustanovama više nisu smjeli prodavati ili oporučno ostavljati bilo kakve nekretnine, prvenstveno zemljišne posjede.¹⁸ Sve nekretnine ostavljene Crkvi morale su biti prodane i jedino se novčani iznos ostvaren prodajom mogao isplatiti crkvenim ustanovama.¹⁹ Također je onima koji su stupili u crkveni red bilo zabranjeno nasljeđivanje ikakvih dobara, ali također i upravljanje tuđim nekretninama kao izvršiocima oporuka.²⁰ Zabrana ostavljanja nekretnina Crkvi vidljiva je i prilikom podjele zemlje na novostečenim izvangradskim područjima (tijekom 14. i 15. stoljeća) kada je Crkva gotovo u potpunosti izostavljena, a novostečena općinska zemlja dodjeljivala se uglavnom pripadnicima vlasteoskoga staleža.²¹ Vla-

Uredili Ante Šoljić, Zdravko Šundrica, Ivo Veselić. Dubrovnik: Državni arhiv u Dubrovniku, 2002., 254-255, 280-281, 294-295.) U Trogiru se, prije negoli je provedena reforma, Crkvi moglo *pro anima* ostaviti onoliko koliko se ostavljalo jednome od nasljednika. (Irena Benyovsky Latin, „Razvoj srednjovjekovne Operarije – institucije za izgradnju katedrale u Trogiru“, *Croatica Christiana Periodica* 65 (2010): 11.)

¹⁶ Danko Zelić, „Liber afflictuum thesaurarie (1428-1547). Knjiga vječnih najмова oporučnim legatima namijenjenih nabožnim djelima“, u *Knjiga rizničarskih najмова – Liber afflictuum thesaurarie (1428-1547)*. Zagreb-Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2012., 43-44. U osmoj knjizi Dubrovačkoga statuta nalazi se odredba *De possessionibus stabilibus non dimittendis regulis mendicantium, et de modo servando in his que relinquuntur*, kojom se izričito zabranjuje ostavljanje nekretnina svim projačkim redovima. (*Statut grada Dubrovnika*: 508-509.)

¹⁷ Zdenka Janeković Römer, *Okvir slobode. Dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1999., 213. Iz istih je razloga i većina dalmatinskih komuna tijekom 14. i 15. stoljeća nastojala ograničiti širenje crkvenih posjeda. (Danko Zelić, „Gradski statut kao izvor za povijest urbanog razvoja Šibenika“, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 19 (1995): 42; Benyovsky Latin, „Razvoj srednjovjekovne Operarije“, 11.) O odnosu dubrovačke vlasti prema Crkvi, kleru i crkvenoj imovini više u: Vojnović, »Crkva i država I.«, 32-37; Kosta Vojnović, »Crkva i država u dubrovačkoj republici. Drugi dio«, *Rad JAZU* 121 (1895): 1-15.

¹⁸ Tomislav Raukar, *Zadar u XV stoljeću: ekonomski razvoj i društveni odnosi*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu i Institut za hrvatsku povijest, 1977., 108. Zabrane darivanja ili oporučnoga ostavljanja nekretnina kleru bile su prisutne i u Veneciji. (Gaetano Cozzi, Michael Knapton i Giovanni Scarabello, *Povijest Venecije. Svezak II. Zagreb*: Antibarbarus, 2007., 101.)

¹⁹ (...) *Teneantur et debeant illam talem possessionem que dimissa esset alicui dictarum regularum, facere vendi infra duos annos et deliberari, a die videlicet diviti lassi facti*. (*Statut grada Dubrovnika*: 508-509.)

²⁰ Benyovsky Latin, „Razvoj srednjovjekovne Operarije“, 11. Obveze izvršitelja oporuka ili epitropa regulirane su statutom i u trećoj knjizi Dubrovačkoga statuta nalazi se odredba *De forma testamentorum*. (*Statut grada Dubrovnika*: 212-213.)

²¹ Nakon stjecanja Pelješca dubrovačka vlada provela je izmjeru zemlje, a potom i diobu. Pravo sudjelovanja u razdiobi zemlje na Pelješcu imali su odrasli muški članovi i to isključivo pripadnici dubrovačkih vlasteoskih obitelji, neki ugledniji dubrovački građani, a nešto malo dodijeljeno je i vlastelinčićima zatečenima na poluotoku. (Nenad Vekarić, *Pelješka naselja u XIV stoljeću*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku, 1989., 18, 29; Josip Lučić, »Najstarija zemljišna knjiga u Hrvatskoj – Dubrovački zemljišnik diobe zemlje u Stonu i Pelješcu iz 1336«, *Anali Zavoda za povijesne*

sti su zabranom darivanja ili oporučnoga ostavljanja nekretnina Crkvi nastojali ograničiti njezino bogaćenje i jačanje. Zabrane su bile nešto mekše za nove franjevačke samostane u okolici jer je njihova zadaća na novoosvojenim područjima bila od važnoga interesa za Republiku²² pa im je u većini slučajeva država donirala potrebna zemljišta za izgradnju crkava i samostana. Isto tako bile su dopuštene novčane donacije svjetovnih vlasti, ali i privatnih osoba za rekonstrukciju, adaptaciju ili uređenje crkava i samostana.²³ Primjerice, prilikom izgradnje crkve sv. Vlaha statutom je regulirano da će četvrtina svih dobara onih koji umru bez oporuke biti upotrijebljena za izgradnju crkve.²⁴

Unatoč striktnim zabranama crkve i samostani svoje su posjede iz stoljeća u stoljeće sve više povećavali putem kupoprodaje, zakupa i donacija,²⁵ a novac je najčešće doticao putem oporučnih legata.²⁶ Najveći iznosi oporučno su se ostavljali za služenje svetih misa, broj kojih je znao dosegnuti, a često i premašiti, tisuću.²⁷

znanosti IC JAZU u Dubrovniku 18 (1980): 64.) I na području Konavala podjela zemlje vršena je prema sličnim načelima i u diobi su sudjelovali pretežno pripadnici dubrovačke vlastele. (Vinko Foretić, „O izmjeri zemlje u Dubrovačkoj Republici“, *Geodetski list* 1/2-3 (1947): 95; Radoslav Grujić, „Kaznačine u Konavlima XVI veka“, u *Rešetarovov zbornik iz dubrovačke prošlosti*. Dubrovnik: Jadran, 1931., 91-98; Niko Kapetanić, „Podjela zemlje u Vitaljini u 15. stoljeću“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 37 (1999): 9-31; Niko Kapetanić i Nenad Vekarić, „Popis domaćinstava konavoskih kaznačina iz 1536. godine“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 40 (2002): 169-202; Josip Lučić i Stijepo Obad, *Konavoska prevlaka*. Dubrovnik: Matica hrvatska – Ogranak Dubrovnik, 1994., 42-59; Niko Kapetanić, *Konavle u XV. stoljeću*. Gruda: Matica hrvatska Konavle, 2011., 16-41.) U samome gradu čestice koje su bile u vlasništvu općine nisu se dijelile nego su najčešće davane u trajni zakup. (Irena Benyovsky Latin i Danko Zelić, *Knjige nekretnina dubrovačke općine (13.-18.st.): Libri domorum et terrenorum communis Ragusii deliberatis ad affectum (saec. XIII-XVIII)*. sv. I. Zagreb-Dubrovnik: HAZU i Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2007., 23-28.)

²² Janeković Römer, *Okvir slobode*, 213.

²³ Lovorka Čoralić, „Dominikanski samostan u Zadru u oporukama zadarskih plemića (XVI-XVIII. st.)“, *Croatica Christiana Periodica* 34 (1994): 199. U oporukama su vrlo česti legati ostavljeni za izgradnju sakralnih objekata. Osim oporučnih legata izgradnju sakralnih objekata omogućavali su i izdašni pridodi sa zemljišta pod crkvenom jurisdikcijom. (Benyovsky Latin, „Razvoj srednjovjekovne Operarije“, 1-2.)

²⁴ (...) *quod quarta omnium bonorum defunctorum ab intestato de tempore preterito et futuro usque ad decem annos, converti debeat in laborerium ecclesie sancti Blaxii de Plathea*. (*Statut grada Dubrovnika*: 294-295.)

²⁵ Lovorka Čoralić, „Zemljišni posjedi dominikanskog samostana u Zadru u XVII. i XVIII. stoljeću“, *Croatica Christiana Periodica* 33 (1994): 214.

²⁶ Oporuke stonske kancelarije bilježe različite legate crkvenim ustanovama. Više u: Marijan Sivrić, *Oporuke kancelarije stonskoga kneza. Od sredine 15. stoljeća do 1808. godine*. Dubrovnik: Državni arhiv Dubrovnik, 2002., 57-110; O legatima crkvenim ustanovama trogirskih oporuka više u: Marija Karbić i Zoran Ladić, „Oporuke stanovnika grada Trogira u arhivu HAZU“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 43 (2001): 168-170.

²⁷ Strah od smrti i želja za spasenjem duše tjerala je mnoge da oporukom namjene popriličan broj misa i na taj način duši osiguraju vječni spokoj. (Philippe Aries, *Western Attitudes toward Death: From the*

Tako je, na primjer, kapetan Antun Stjepanov Kerša iz Orebića oporučno ostavio *ducatti cinquanta per celebtazione di tante Messe piane per l'anima mia e de' miei defonti*,²⁸ dok je kapetan Mato Cvijetov Fisković, također iz Orebića, oporučno ostavio čak stotinu dukata za služenje misa.²⁹ Važni darovatelji crkava i samostana bili su iseljenici koji su oporučnim legatima redovito ostavljali izdašne novčane iznose (pa čak i nekretnine) crkvama i samostanima u domovini.³⁰ Crkvenim ustanovama, svećenstvu i redovništvu oporučno su se ostavljali najčešće novčani iznosi, ali i različite pokretnine te zlatni i srebrni predmeti.³¹ Međutim, unatoč zabranama česte su bile i nekretnine. U takvim slučajevima već je i sama oporuka sadržavala navode kako se imovina mora prodati, a namijenjenoj crkvenoj ustanovi dodijeliti protuvrijednost u novcu.³² Kada to ne bi bilo naznačeno, crkve i samostanski redovi mogli su ostvariti pravo na novac koji je stečen najmom kuće ili ubirati prihod od agrarnih posjeda – to su bili takozvani trajni ili vječni najmovi proistekli iz oporučnih legata *pro anima*.³³ Briga oko navedenih nekretnina bila je povjerena rizničarima sv. Marije.³⁴ Osim legata za

Middle Ages to the Present. Translated by Patricia M. Ranum. Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1974., 63-68; Zdenka Janeković Römer, „Pro anima mea et predecessorum meorum“. The Death and the Family in 15th Century Dubrovnik“, *Otium* 3/1-2 (1995) (Medium aevum quotidianum, 35, 1996): 25-34.) O broju misa za pokojnike i načinima otkupa od grijeha više u: Zdenka Janeković Römer, „Na razmeđi ovog i onog svijeta. Prožimanje pojavnog i transcendentnog u dubrovačkim oporukama kasnoga srednjeg vijeka“, *Otium* 2/3-4 (1994): 8-15; Gordan Ravančić, „Oporuke, oporučitelji i primatelji oporučnih legata u Dubrovniku s kraja trinaestoga i u prvoj polovici četrnaestoga stoljeća“, *Povijesni prilozi* 40 (2011): 108.)

²⁸ Državni arhiv u Dubrovniku (dalje: DAD), Testamenta Notariae, ser. 10 (dalje: Test. Not.), sv. 84, f. 16-17.

²⁹ DAD, Test. Not., sv. 85, f. 102v-104.

³⁰ Lovorka Čoralić, *U gradu svetoga Marka: povijest hrvatske zajednice u Mlecima*. Zagreb: Golden marketing, 2001., 263-274. Na primjer, drvodjelac Nikola pokojnoga Grgura, koji je iselio u Veneciju, svojom oporukom ostavlja vlastitu kuću koju posjeduje u Stonu tamošnjemu franjevačkom samostanu sv. Nikole. (Lovorka Čoralić, „Legati hrvatskih iseljenika u Veneciji vjerskim ustanovama u domovini“, *Croatia Christiana Periodica* 17/31 (1993): 95-96.) Isto tako Stjepan Tartaro, iseljenik iz Boke kotorske u Veneciju, oporukom dariva cijeli niz crkvenih ustanova u domovini – crkve, samostane, bratovštine i hospitale. (Lovorka Čoralić, „Iz prošlosti Boke: Stjepan Tartaro – istaknuti hrvatski poduzetnik u Mlecima u XVI. Stoljeću“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 46 (2004): 243-245.)

³¹ Lovorka Čoralić, „Hrvatski iseljenici i mletački Dominikanski samostan i crkva SS. Giovanni e Paolo (S. Zanipolo)“, *Croatia Christiana Periodica* 60 (2007): 49-51.

³² Lovorka Čoralić, „Crkvene ustanove grada Bara u oporučnim spisima hrvatskih iseljenika u Mlecima“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 44 (2006): 227-236.

³³ Pored kuća u Gradu u Knjizi rizničarskih najmova česti su i zemljišni posjedi razasuti diljem Republike, a oni s poluotoka Pelješca bili su najbrojniji (Zelić, „Liber affectuum thesaurarie (1428-1547)“, 43, 59.)

³⁴ Trajnim legatima rizničarima sv. Marije povjereno je ubiranje prihoda od nekretnina i njihova raspodjela potrebitima. Crkva je u ovome slučaju samo ubirala prihode od najma, a nekretnina je bila pod državnom kontrolom. Više u: Nella Lonza, „Za spas duša, na dobrobit države: Dubrovački rizničari

crkve i samostane većina je oporuka sadržavala i legatate za siromašne, bolesne i nemoćne,³⁵ o kojima je brigu vodila Zaklada *Opera pia*.³⁶ Mnogi lagati bili su i direktno upućeni na određenoga redovnika ili redovnicu.³⁷

Sagledati cjelovito stanje vlasništva u 19. stoljeću na određenome području moguće je jedino uz podatke iz katastra koji je Austrija provela na teritoriju Dalmacije u razdoblju od 1823. do 1839. godine.³⁸ U Orebiću³⁹ je katastarska izmjera provedena tijekom 1836. godine nakon čega su izrađeni Upisnici građevinskih i zemljišnih čestica, na temelju kojih je sastavljeno sveobuhvatno katastarsko Izvješće o društvenim i ekonomskim prilikama unutar pojedine katastarske općine.⁴⁰ Da su - unatoč strogim zabranama oporučnih darivanja - crkve, a pogotovo samostanski redovi u 19. stoljeću bili vlasnici znatnoga broja nekretnina (prvenstveno zemljišnih posjeda), svjedoče upravo navedeni katastarski upisnici.⁴¹ U nastavku slijedi pregled vlasništva crkava i samostana nad građevinskim

i vremenita dobra za vječnu nabožnu svrhu (13–15. stoljeće)“, u *Knjiga rizničarskih najmova/Liber affectuum thesaurarie (1428–1547)*, priredio Danko Zelić. Zagreb-Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2012., 13-21.

³⁵ Tatjana Buklijaš and Irena Benyovsky, „Domus Christi in Late-medieval Dubrovnik: A Therapy for the Body and Soul“, *Dubrovnik Annales* 8 (2004): 86-89.

³⁶ Čosić, *Dubrovnik nakon pada Republike.*, 190-191; Vinicije B. Lupis, „O djelatnosti dubrovačkog zakladnog Zavoda Opera Pia (Blaga Djela) i javne dobrotvornosti“, *Povijesni zbornik: godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe* 3/2 (2008): 47-72. U katastarskoj općinina Orebić *Opera Pia* bilježi se na nekoliko zemljišnih čestica – 532, 533, 1385 i 1635 (Državni arhiv u Splitu (dalje: DAS), Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju (dalje: AMID), kut. 413, Upisnik zemljišnih čestica)

³⁷ Čoralić, „Hrvatski iseljenici i mletački Dominikanski samostan“, 50-51; Čoralić, „Dominikanski samostan u Zadru“, 206.

³⁸ To je ujedno prva sustavna katastarska izmjera provedena na području Dalmacije. Svrha katastra bila je uvesti ujednačen porezni sustav u svim pokrajinama Habsburške Monarhije, no izmjera nije tekla istodobno u svim pokrajinama nego odvojeno kako su se ispunjavali preduvjeti za njezin početak. Više u: Kamilo Ivon, „Osvrt na razvitak katastra u Dalmaciji“, u *Dalmacija: Spomen-knjiga*. Split: Udruženje jugoslavenskih inženjera i arhitekata, Sekcija Split, 1923., 168; Nataša Bajić-Žarko, *Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju: katastar Dalmacije 1823.-1975.: inventar*. Split: Hrvatski državni arhiv i Državni arhiv u Splitu, 2006., 12; Drago Butorac, „Osvrt na zemljišni katastar u Dalmaciji“, u *Blago Htvatasko iz Arhiva mapa za Istru i Dalmaciju*. Split: Historijski arhiv Split, 1992., 22; Irena Benyovsky, *Trogir u katastru Franje I*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest i Državni arhiv u Splitu, 2005., 7; Marino Manin, *Zapadna Istra u katastru Franje I (1818.-1840)*. Zagreb: Srednja Europa, 2006., 34.

³⁹ U radu su korišteni katastarski podaci peljeških općina Orebić i Podgorje. Katastarska općina Podgorje neposredni je susjed sa zapadne strane katastarskoj općini Orebić i u današnjem kontekstu čini sastavni dio naselja Orebić.

⁴⁰ DAS, AMID, kut. 413, 456, Izvješće, Upisnik građevinskih čestica, Upisnik zemljišnih čestica, Katastarska karta.

⁴¹ Vlasništvo nad nekretninama na području katastarskih općina Orebić i Podgorje u najvećemu je dijelu bilo u rukama fizičkih osoba, no među posjednicima nekretnina nalaze se i: država (*I. R. Demanio*), grad Dubrovnik (*Ragusa municipalita*), općina Orebić (*Orebichi comune*), općina Podgorje (*Sottomonte comune*), crkve (*St. Antonio Chiesa Benefizio*, *Proprieta della chiesa di Carmine*, *St.*

i zemljišnim česticama zabilježenima u katastarskim upisnicima iz 1836. godine na području katastarskih općina Orebić i Podgorje.

Sve crkve na navedenom području bile su prema katastarskim upisnicima u vlasništvu općina (*Orebichi comune, Sottomonte comune*). Općina Orebić bila je vlasnik crkve sv. Stjepana (*chiesa St. Steffano*)⁴² i crkve sv. Anuncijate ili Navještenja Blažene Djevice Marije (*chiesa St. Annunziata*).⁴³ Crkve na ovome području bilježe vrlo maleno ili gotovo nikakvo vlasništvo.⁴⁴ Tako na primjer crkva sv. Anuncijate uopće nema vlasništva ili barem ne na području katastarskih općina Orebić i Podgorje, dok crkva sv. Stjepana bilježi vlasništvo na tek dvije zemljišne čestice u katastarskoj općini Podgorje. Radilo se o vinogradima treće klase koje su obrađivali koloni.⁴⁵ Također, vlasnikom pašnjaka veličine 0,43 hektara na zemljišnoj čestici broj 32 u katastarskoj općini Orebić bila je crkva sv. Antuna Dobročinitelja (*St. Antonio Chiesa Benefizio*) iz Podgorja.⁴⁶

Crkva Marije Pomoćnice kršćana sagrađena je 1884. godine⁴⁷ nakon što je povećanje broja stanovnika u Orebiću potaknulo potrebu za izgradnjom veće

Steffano), samostanski redovi (*St. Croce R.R. Domenicani di Gravosa, Domenicani R.R. Padri del convento di Ragusa, Padri Domenicani, Padri Francescani*) i Zaklada „Blago djelo“ (*Opera Pia*). (DAS, AMID, kut. 413, 456, Upisnik zemljišnih čestica) Sažeti pregled vlasništva nad nekretninama crkava i samostana - prema austrijskome katastru - za područje Kaštel Novoga donosi Fani Celio Cega. Više u: Fani Celio Cega, *Kaštel Novi u starom austrijskom katastru*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2011., 29-32.

⁴² Crkva sv. Stjepana nalazi se na građevinskoj čestici broj 102 i prostire se površinom od 43 klaftera (154,8 m²). (DAS, AMID, kut. 413, Upisnik građevinskih čestica). Crkva je sagrađena 1753. godine. (Ante Franasović, „Zapisi iz bilježnice Stjepana Franasovića“, *Pelješki zbornik* 3 (1984): 184.) Prema tipu gradnje bila je jednobrodna građevina s jednostavnim pročeljem, vitkim pobočnim prozorima i polukružnom apsidom. Na zgradi su još uvijek vidljivi tragovi gotičkih prozora, koluta i glavnih vrata uz koja su dva barokna prozora. (Igor Fisković, „Povijesni spomenici pelješkog kanala do gradnje franjevačkog samostana nad Orebićima“, u *Spomenica Gospe Anđela u Orebićima 1470 – 1970*. Omiš: Franjevački samostan Orebići, 1970., 193.) U crkvi se u 18. stoljeću spominje i „kneževa sjedalica“ na kojoj je za vrijeme mise sjedio dubrovački vlastelin tada na dužnosti kapetana Trstenice. (C. Fisković, „Franjevačka crkva“, 84.)

⁴³ Crkva se nalazila istočno od crkve sv. Stjepana i upisana je na građevinskoj čestici broj 123 veličine 31 klafter (111,6 m²). (DAS, AMID, kut. 413, Upisnik građevinskih čestica)

⁴⁴ Na području Dubrovnika legati *pro anima* upućeni samostanima bili su izdašniji i češći od onih namijenjenih crkvama. (Ravančić, „Oporuke, oporučitelji i primatelji oporučnih legata“, 104.)

⁴⁵ To su bile čestice 1849 i 1853, a koloni su bili Stjepan Kokotić i Baldo Kokotić. (DAS, AMID, kut. 456, Upisnik zemljišnih čestica)

⁴⁶ DAS, AMID, kut. 413, Upisnik zemljišnih čestica.

⁴⁷ Nakon uspostave župe na području Trstenice u 14. stoljeću za sjedište župe odabrano je mjesto Karmen gdje je sjedište ostalo sve do 1855. godine kada je prebačeno u Orebić. Sjedište župe u Orebiću isprva je bila crkva sv. Stjepana, a nakon izgradnje u drugoj polovici 19. stoljeća to postaje crkva Marije Pomoćnice kršćana. (Justin V. Velnić, „Samostan Gospe od Anđela nad Orebićima“, u *Spomenica Gospe Anđela u Orebićima 1470 – 1970*. Omiš: Franjevački samostan Orebići, 1970., 30-31.) U



Slika 1. Crkva sv. Stjepana (čestica 102) i crkva sv. Anuncijate (čestica 123) u Orebiću na katastarskoj karti (DAS, AMID, kut. 413, katastarska karta)



Slika 2. Crkva Marije Pomoćnice kršćana u Orebiću (DAS, AMID, kut. 413, katastarska karta)

crkve.⁴⁸ Crkva nije bila zabilježena u Upisniku građevinskih čestica nego ju bilježi katastarska karta nakon što su na nju ucrtane promjene zabilježene reambulacijom katastra, koja je provedena osamdesetih godina 19. stoljeća.⁴⁹ Crkva

katastarskome Izvješću iz 1844. godine za katastarsku općinu Orebič iz navodi se: (...) *non vi e parrocchia, e gli abitanti sono aggregati a quella del Carmine situata imponente nel vicino Comune di Sottomonte.* (DAS, AMID, kut. 413, Izvješće)

⁴⁸ Načelnik općine Orebič dr. Ivanišević godine 1865. u pismu upućenome zastupniku Dalmatinske vlade Konstantinu Vojnoviću istaknuo je potrebu za izgradnjom veće crkve i župnoga stana u samome naselju. (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, R. 5329, *Dokumenti za političku istoriju Dalmacije 1860-1867. Iz arhiva Dr. Konstantina Vojnovića nar. zastupnika na Dalmatinskome Saboru.*) Crkve građene u 19. stoljeću su u eklekticističkim stilovima toga vremena, najčešće neorenesansnim. Zbog određenih novih oblika, ali i zbog velikih gabarita, nove crkve nisu se osobito uklapale u seoske ambijente i krajolike. (Piplović, „Uloga države u izgradnji sakralnih građevina“, 132-133.)

⁴⁹ Zbog brojnih promjena javila se potreba za usklađivanjem stanja zabilježenoga u katastru sa stvarnim stanjem na terenu. Iz toga razloga 1871. godine započela je opća reambulacija katastra za područje cijele Dalmacije, koja je potrajala sve do 1879. godine. Izrađeni su novi operati, a promjene na zemljištu ucrtane su na karte prve izmjere crvenom bojom. (Ivon, „Osvrt na razvitak katastra u Dal-

se nalazi na građevinskoj čestici broj 288 i sagrađena je na zemljišnim česticama broj 441 u vlasništvu Vicka Pilkovića, 442 u vlasništvu Antuna Nikolinoga Despota i 443 u vlasništvu don Vicka Belatina.⁵⁰

Nakon izgradnje crkva je postala središnji vjerski objekt odnosno župna crkva za orebičko područje. Iz toga razloga u naselju je bilo potrebno izgraditi i župni stan pa je 1898. godine uz crkvu izgrađen i novi stan za župnika.⁵¹ Budući da su za održavanje crkava austrijske vlasti u 19. stoljeću izdvajale vrlo malo državnih sredstava, mnoge su crkve desakralizirane i prenamijenjene u različite svjetovne svrhe.⁵² Primjer je i crkva sv. Stjepana u Orebiću, koja je 1878. godine odlukom općinskih starješina pretvorena u školu.⁵³

Na području katastarske općine Podgorje bilježe se tri crkve. Jedna je od njih crkva pored franjevačkoga samostana posvećena Uznesenju Blažene Djevice Marije odnosno Velikoj Gospi⁵⁴ (*chiesa soto il titolo di B.V. Annunziata*).⁵⁵ Ovu su crkvu mnogi pelješki pomorci - kao i tradicionalnoga zaštitnika pomoraca sv. Nikolu - smatrali zaštitnicom te bi joj svojim brodskim sirenama (prilikom prolaska kanalom) iskazivali zahvalnost i tražili daljnju zaštitu.⁵⁶ Na području Karmena nalazi se crkva Gospe od Karmena (*chiesa sotto ili titolo di Beata Vergina della Carmine*),⁵⁷

maciji“: 168-171; Bajić-Žarko, *Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju*, 14; Mirela Slukan Altić, „Povijest stabilnog katastra Dalmacije – u povodu 170. obljetnice Arhiva mapa za Dalmaciju (1834.-2004.)“, *Građa i prilozi za povijest Dalmacije* 19 (2003): 28-29.)

⁵⁰ DAS, AMID, kut. 413, Upisnik građevinskih čestica, Katastarska karta.

⁵¹ Župnik je prije izgradnje župnoga stana živio u kući obitelji Gurić. (Božo Baničević, „Župa Orebić (II. dio)“, *Dubrave hrid* 22/7 (2000): 24-26.)

⁵² Piplović, „Uloga države u izgradnji sakralnih građevina“, 128.

⁵³ Pomorski kapetani, braća Josip i Mate Šunj, tražili su pravo otkupa crkve kako bi ju osobno održavali kao svoju kapelu. Biskupski ordinarijat iz Dubrovnika to nije odobrio i crkva je 1878. godine odlukom općine prenamijenjena u školu. (Fisković, „Franjevačka crkva“, 69.)

⁵⁴ O gradnji franjevačke crkve i samostana u Trstenici nema mnogo pouzdanih podataka niti je točnu godinu izgradnje moguće sa sigurnošću odrediti. Najopsežnija istraživanja obavio je Cvito Fisković i zaključio kako je crkva najvjerojatnije sagrađena krajem osmoga i početkom devetoga desetljeća 16. stoljeća. (Fisković, „Franjevačka crkva“, 39-40.)

⁵⁵ Crkva se nalazila na građevinskoj čestici broj 73 i bila je površine 58 klaftera (208,8 m²). (DAS, AMID, kut. 456, Upisnik građevinskih čestica)

⁵⁶ Vrijednu ostavštinu naše pomorske prošlosti predstavljaju zavjetne slike koje se mogu pronaći u mnogim crkvama diljem obale. Neke od tih crkava bile su posebne zavjetne crkve pomoraca, a jedna od takvih bila je i crkva franjevačkoga samostana u Orebiću, koja posjeduje dragocjenu zbirku zavjetnih slika. Najstarije sačuvane slike datiraju još iz 16. i 17. stoljeća. (Velnić, „Samostan Gospe od anđela“, 24, 32-33; Anica Kisić, „Brodograđevna tradicija u Dubrovniku“, *Dubrovački horizonti* 31 (1991): 140.) Unutar crkve nalazila su se već koncem 15. i početkom 16. stoljeća dva vrijedna reljefa – mramorna Gospa sa Sinom, djelo firentinskoga kipara Tomasa Fiambertija i kamena Gospa s Djetetom na grudima, djelo Nikole Firentinca. (Fisković, „Franjevačka crkva“, 52, 59-65.)

⁵⁷ Crkva se nalazila na građevinskoj čestici broj 1 i bila je površine 56 klaftera (201,6 m²). Također je navedeno da je riječ o župnoj crkvi (*chiesa parochiala*). (DAS, AMID, kut. 456, Upisnik građevinskih čestica)

te u njezinoj neposrednoj blizini crkva sv. Roka (*chiesa sotto il titolo St. Rocco*).⁵⁸ Vlasništvo nad nekretninama bilježi jedino crkva Gospe od Karmena, koja je ujedno bila i župna crkva.⁵⁹ Njezino vlasništvo upisano je na građevinskoj čestici broj 4 na kojoj se nalazila kuća s dvorištem površine 45 klaftera (162 m²).⁶⁰ To je bila kuća za potrebe župnika odnosno župni stan. Crkva Gospe od Karmena bila je u vlasništvu i 37 zemljišnih čestica ukupne površine 1,45 hektara⁶¹ koje su obrađivali koloni,⁶² što je bila uobičajena praksa svih crkvenih ustanova jer kler, dakako, svoju zemlju nije samostalno obrađivao nego su je davali seljacima (kmetovima i kolonima)⁶³ na obradu po istovjetnim uvjetima kao i ostali zemljišni vlasnici.⁶⁴

⁵⁸ Crkva se nalazila na građevinskoj čestici broj 2 i bila je površine tek dvanaest klaftera (43,2 m²). (DAS, AMID, kut. 456, Upisnik građevinskih čestica)

⁵⁹ U crkvi Gospe od Karmena nalaze se tri zavjetne slike s konca 19. i početka 20. stoljeća. (Kisić, „Tipovi brodova“, 146.)

⁶⁰ DAS, AMID, kut. 456, Upisnik građevinskih čestica.

⁶¹ Posjedi su se nalazili na području *Ograda, Za Dvorge* i *Cocotich*. (DAS, AMID, kut. 456, Upisnik zemljišnih čestica)

⁶² Na posjedima crkve Gospe od Karmena koloni su bili: Antun Bračanin, Nikola Bračanin, Ivan Simat, Stjepan Pederin, Antun Žegura, Baldo Kokotić, Stjepan Kokotić i Petar Hadija. (DAS, AMID, kut. 456, Upisnik zemljišnih čestica)

⁶³ Razlika između kmetova i kolona (polovnika) očitovala se u vlasništvu kuće za stanovanje, što znači da se razlika nije vršila prema vrsti kulture koja se na zemlji obrađivala, kako je bilo na mnogim područjima u Dalmaciji. Na to su najviše utjecale kvaliteta i vrsta obrađive zemlje na kojoj su se mogle uzgajati ne žitarice, nego isključivo vinova loza i masline. Kmet je tako, uz zemlju koju je obrađivao za gospodara, živio i u kući u vlasništvu gospodara za što je bio obvezan na godišnju službu (devedeset dana rada na njegovoj zemlji) i poklone (živežne namirnice za Božić i/ili Uskrs). To je kmetove mnogo čvršće vezalo za zemlju, a postojale su čak i stroge odredbe koje su kmetovima ograničavale napuštanje gospodarove zemlje. S druge strane, kolon je živio u vlastitoj kući i za gospodara jedino obrađivao zemlju tako da su njegove obveze bile vezane isključivo i samo za zemlju koju obrađuje. Bitno je još napomenuti da su kmetovi uz gospodarevu zemlju obrađivali i zemlju drugih zemljovlasnika tako da su pored kmetskih obveza snosili i kolonatske obveze prema osobi čiju su zemlju pod tim uvjetima obrađivali. To znači da su gospodari istovremeno (osim kmetovima) davali zemlju na obradu i mnogobrojnim kolonima. Više u: Frano Glavina, *Dubrovački gopari i pelješki kmetovi*. Dubrovnik: Državni arhiv u Dubrovniku, 2010., 117-123, 155-162; Šundrica, „Stonski Rat u XIV stoljeću (1333-1399.)“, 122-133; Dragan Roller, *Agrarno-proizvodni odnosi na području Dubrovačke Republike od XIII. do XV. stoljeća*. Zagreb: JAZU, 1955., 208-224; V. Foretić, „Kroz prošlost poluotoka Pelješca“, 274- 275. U katastru se ova dva pojma ne razlikuju, nego se i za kmetove i za kolone koristi termin *colono*. Ipak, s obzirom na osnovnu razliku između kmetova i kolona (vlasništvo kuće za stanovanje) i uz pomoć Upisnika građevinskih čestica bilo je moguće napraviti podjelu. Točnije, čestice na kojima se nalazila kmetska kuća bilježe i vlasnika kuće (*proprietario*) i njezina posjednika (*colono*), dok je na česticama odnosno kućama, bez kmetskih tereta upisan jedino njezin vlasnik. Na taj način bilo je moguće odrediti tko živi u vlastitoj kući i obrađuje gospodarovu zemlju kao kolon, a tko je u kmetskom odnosu i živi u kući u gospodarevu vlasništvu. (DAS, AMID, kut. 413 i 456, Upisnik građevinskih čestica, Upisnik zemljišnih čestica)

⁶⁴ Trpimir Macan, „Težački odnosi u Neretvi od polovice XIX stoljeća do konačnog dokinuća ovih odnosa 1947“, *Starine JAZU* 53 (1966): 201; Franko Oreb, *Otok Korčula u doba druge austrijske uprave*. Split: Naklada Bošković, 2007., 20; Čoralčić, „Zemljišni posjedi dominikanskog samostana“, 219-



Slika 3. Crkva Gospe od Karmena (čestica 1) i crkva sv. Roka (čestica 2) u Podgorju (DAS, AMID, kut. 456, katastarska karta)

Obrada zemlje po kmetским i kolonatskim uvjetima omogućavala je crkvama i samostanima ubiranje godišnje rente – u naturalnim ili novčanim iznosima. Takva gospodarska podloga priskrbila im je pozamašne prihode sa zemlje i na račun toga važnu ulogu i u gospodarskome životu grada ili naselja.⁶⁵ Stoga ne treba čuditi kako Crkva - isto kao i svi ostali zemljoposjednici - nije bila za promjene u agrarnim odnosima kada je to pitanje postalo aktualno polovicom 19. stoljeća. Agrarna reforma direktno je pogodila i crkvenu imovinu te dovela do njezinoga zemljišnog razvlašćenja.⁶⁶

Za razliku od crkava na orebičkome području, koje gotovo da i nisu imale vlasništvo nad nekretninama, samostani su u 19. stoljeću, upravo suprotno, bili među vodećim zemljoposjednicima.⁶⁷ Isto tako samostani, za razliku od crkava,

221; Lovorka Čoralić, „Jedan ugovor o agrarnom poslovanju samostana sv. Krševana na zadarskom području iz 1615. god“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 24 (1991): 211-213.

⁶⁵ Na primjer, samostan sv. Krševana u Zadru u razdoblju od 9. do 13. stoljeća - putem raznih darovnica, te kupovinom ili zamjenom - ostvario je velike zemljišne posjede s kojih su se ubirali pozamašni prihodi. (Čoralić, „Jedan ugovor o agrarnom poslovanju samostana sv. Krševana“, 211-213.)

⁶⁶ Osim vlastele i klera, obogaćeni građani, koji su dio stečenoga pomorskoga kapitala ulagali u zemlju, postupno su stjecali sve veće zemljišne posjede, stoga su i oni nastojali očuvati feudalni poredak i kmetске ugovore kao slobodno ugovorene, privatno-pravne i na zakonu zasnovane. (Stijepo Obad, *Dalmacija revolucionarne 1848/1849. godine (odabrani izvori)*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 1987., 29.)

⁶⁷ Ravančić, „Oporuke, oporučitelji i primatelji oporučnih legata“, 110. Među legatarima rizničarskih najmovna najbrojniji su bili franjevački i dominikanski samostani u gradu, ali i mnoge samostanske

nisu bili u općinskome vlasništvu nego u vlasništvu reda. Tako je franjevački samostan u Podgorju bio vlasništvo franjevaca toga samostana. U svojoj osnovnoj funkciji samostan⁶⁸ je služio pastorizaciji vjernika, no predstavljao je i najvažnije društveno i kulturno-umjetničko središte cijeloga područja.⁶⁹ Izgrađen je 1470. godine i to na specifičnome mjestu zbog čega je imao i fortifikacijsko-obrambeno značenje.⁷⁰

Samostan je u katastarskom Upisniku zabilježen na građevinskoj čestici broj 75 i prostire se površinom od 778,8 m² (133 klaftera). Franjevci su od građevinskih

zajednice rasprostranjene duž cijeloga dubrovačkog područja. I crkve su bili legatari rizničarskih namova, no ne u tolikom broju kao samostani. (Zelić, „Liber affectuum thesaurarie (1428-1547)“, 61-62.) Propovjednički i siromašni samostanski redovi, poput dominikanaca i franjevaca, i diljem Europe dobivali su oporučnim legatima najveće novčane potpore. (Zoran Ladić, „Oporučni legati pro anima i ad pias causas u europskoj historiografiji. Usporedba s oporukama dalmatinskih komuna“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 17 (2000): 27-28.)

⁶⁸ Samostan je građen u klasičnome klaustralnom stilu, koji s tri strane omeđuju krila samostana, a s četvrte je strane crkva. S južne strane jugozapadno krilo završava kulom koja mu daje fortifikacijsko značenje. Uz rub sjevernoga zida podignut je u 16. stoljeću maleni sunčani sat s udubljenom polukružnom kazaljkom koju drži reljefni lik franjevca na postolju. U dvorištu se nalaze zdenac i vrt koji dijeli dvorište na dva dijela. Samostan sa svih strana okružuje vrt. Sjeverni i istočni dio vrta činio je vinograd, dok je jugozapadni dio pretvoren u perivoj uređen po uzoru na perivoje dubrovačkih renesansnih ljetnikovaca 15. i 16. stoljeća. Uz zapadni zid samostana bila su gospodarska skladišta, drvarnica, kokošinjac i pčelinjaci. (Fisković, „Franjevačka crkva“, 87-91, 123; Anđelko Badurina, „Uloga samostana u urbanizaciji jadranske obale“, *Peristil – Zbornik radova za povijest umjetnosti* 21 (1978): 131-132.)

⁶⁹ Fisković, „Povijesni spomenici Pelješčkog kanala“, 193-194; Emil Hilje, „Utemeljenje franjevačkih samostana na zadarskim otocima“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 45 (2003): 19; Anđelko Badurina, „Franjevački samostani i prostorna organizacija istočne jadranske obale“, u *Kačić – Zbornik Franjevačke Provincije presv. Otkupitelja 9. Doprinos franjevačkih zajednica našoj kulturi*. Split: Franjevačka Provincija presv. Otkupitelja, 1977., 175-180; Badurina, „Uloga samostana u urbanizaciji“, 131; Anđelko Badurina, *Uloga franjevačkih samostana u urbanizaciji dubrovačkog područja*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1990., 39-47, 103-106; Benyovsky, „Trogirsko prigrade na prijelazu 13. u 14. stoljeće“, 50-55. Franjevački su samostani u razdoblju srednjega vijeka predstavljali središta kulturne i znanstvene zajednice, a važni su i za proučavanje i prepisivanje rukopisne građe iz područja medicine i ljekarništva. Među najvažnijim franjevačkim samostanima koji su imali i bolnicu i ljekarnu i zbog toga bili od iznimne važnosti za stanovništvo jest franjevački samostan u Dubrovniku. (Vladimir Bazala, „Uloga crkvenih redova u medicini i farmaciji kod Hrvata“, *Bogoslovska smotra* 38/2 (1968): 240-243, 246-250.)

⁷⁰ Kada se franjevački samostan gradi na izoliranome mjestu, izvan već uspostavljenoga naselja, obično je to vrlo prometno čvorište kopnenih i morskih putova koje istodobno postaje i kontrola i pribježište, a kraj njega se kasnije formiraju i fiksna naselja. (Badurina, „Uloga samostana u urbanizaciji jadranske obale“, 132.) Zbog blizine mletačkoga teritorija i njihovih osvajačkih težnji Republika je stalno bila na oprezu, a položaj samostana bio je idealan za promatranje Pelješčkoga kanala i događanja na susjednoj Korčuli. Samostan je radi obrane bio opskrbljen puškama, a na pročelju crkve nalazile su se i puškarnice. (Fisković, „Franjevačka crkva“, 48; Sena Sekulić-Gvozdanović, *Utvrđeni samostani na tlu Hrvatske*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga i Arhitektonski fakultet sveučilišta u Zagrebu, 2007., 227-230.)



Slika 4. Samostanski kompleks u Podgorju na katastarskoj karti (DAS, AMID, kut. 456, katastarska karta)

objekata u vlasništvu imali još četiri štale i skladište smješteno s južne strane samostana,⁷¹ a također i nekoliko zemljišnih čestica ukolo samostana s oranicama i vrtovima.⁷² Primjerice, na zemljišnoj čestici broj 1017 nalazila se cisterna za vodu s malenim vrtom (*cisterna con piccolo orticelo*).⁷³ Sveukupna površina zemljišnih čestica u njihovu vlasništvu iznosila je 1,34 hektara i na njihovim se česticama ne bilježe kmetski i kolonatski odnosi, što pretpostavlja da su većinu poljodjelskih radova obavljali sami i vjerojatno je održavanje vrta bilo dio svakodnevice i dnevnih obaveza pojedinih redovnika.

Uz samostan u Podgorju nalazilo se i groblje koje je bilo u vlasništvu općine Podgorje.⁷⁴ Groblje se u katastru nalazi na zemljišnoj čestici broj 1016 površine 82 klaftera (295,2 m²). Odmah uz groblje na građevinskoj čestici broj 74 smještena je mrtvačnica površine šest klaftera (21,6 m²) također u vlasništvu općine Podgorje. Groblje je osnovano 1822. godine⁷⁵ jer je u vrijeme francuske vladavine početkom 19. stoljeća donesena zabrana pokapanja mrtvih unutar crkve i samostanskih prostorija.⁷⁶

⁷¹ To su bile čestice: 70 (*stalla*), 71 (*stalla*), 72 (*stalla*), 76 (*stalla*) i 83, (*magazzino*). (DAS, AMID, kut. 456, Upisnik zemljišnih čestica)

⁷² To su bile čestice: 1015, 1017, 1018, 1224, 1225, 1226, 1227, 1228, 1229, 1230, 1231, 1232 i 1233. (DAS, AMID, kut. 456, Upisnik zemljišnih čestica)

⁷³ DAS, AMID, kut. 456, Upisnik zemljišnih čestica.

⁷⁴ Prije izgradnje prvoga uređenog groblja mrtvi su pokapani ukolo crkava. Staro groblje prostiralo se iza istočnoga zida (odnosno uz apsidu crkve) gdje se sačuvalo nekoliko grobnica sa starijim natpisima. Kasnije su crkva i kula samostana postali uobičajeno mjesto gdje su se pokapali mrtvi. (C. Fisković, „Franjevačka crkva“, 126-128; Velnić, „Samostan Gospe od anđela“, 22, 33-34; Vladimir Sokol, „Kasno-srednjovjekovna grobišta i nadgrobni spomenici Pelješca“, *Pelješki zbornik* 1 (1976): 323-334.)

⁷⁵ Za usporedbu, današnje korčulansko groblje Sv. Luke osnovano je 1827. godine. (Ambroz Kapor, „Srednjovjekovna korčulanska groblja“, *Croatica Christiana Periodica* 9 (1982): 51-53.)

⁷⁶ Fisković, „Franjevačka crkva“, 87-91; Kapor, „Srednjovjekovna korčulanska groblja“, 46-47.

Osim franjevaca na području katastarskih općina Orebić i Podgorje kao vlasnici nekretnina bilježe se i dominikanci odnosno dominikanski samostani⁷⁷ – jedan pelješki i dva dubrovačka.⁷⁸ Na Pelješcu su bila dva dominikanska samostana.⁷⁹ Prvi je osnovan 1628. godine u Brocima, a drugi je sagrađen uz potporu brodovlasnika Marka Krstelja u Vignju 1671. godine.⁸⁰ Od peljeških samostana u katastru iz 19. stoljeća bilježi se vlasništvo jedino onoga iz Vignja i to u sklopu katastarske općine Orebić (*Padri Domenicani Convento*, kućni broj 809). Samostan je u vlasništvu jedne građevinske čestice (broj 185) na kojoj se nalazila ruševina⁸¹ i 48 zemljišnih čestica⁸² čija je sveukupna površina iznosila 2,85 hektara. Većina površine (2,5 hektara) odnosila se na mješovite nasade vinograda i maslina i čiste nasade vinograda, koji su se nalazili na područjima – *Poglie*, *Draceviza* i *Tarsteniza*.⁸³ Sve navedene posjede obrađivali su koloni i katastar na njihovoj zemlji bilježi čak šesnaest različitih kolona: Frano Bota, Luka Bota, Antun Bota, Antun Glabalo i rođaci, Antun Fisković Stjepanov, Nikola Livak, Ivan Matković, Mato i braća Vrbica, nasljednici pokojnoga Frane Vrbice, Josip Kopsić, Magda Miočević, Vicko i braća Pilković, Marija Stipelković, Mate Sulić, Ivan Tatković i Tadija Tomić.⁸⁴ Vlasništvo nad zemljišnim posjedima dominikanskoga samostana iz Vignja na orebićkom području povezano je s doseljavanja-

⁷⁷ Dominikanci su na dubrovačkome području prisutni od 1225. godine. Osim prvoizgrađenih samostana u Gradu, Gružu i na Lopudu dominikanski samostani sagrađeni su u Župi, Orašcu i na Pelješcu. Pripadnici dominikanskoga reda većinom su bili iz redova dubrovačkih vlasteoskih obitelji. Više u: Vojnović, „Crkva i država I.“, 53-58. O djelovanju dominikanaca i načinima prakticiranja vjere više u: Sanja Cvetnić, „Dominikanci u hrvatskim krajevima i ikonografija nakon Tridentskog sabora (1545.-1563.)“, *Croatica Christiana Periodica* 66 (2010): 1-30. Dominikanci su bili uspješni i u glazbenoj umjetnosti. Više u: Ennio Stipčević, „Dominikanci i glazba u Hrvatskoj (16.-20- stoljeće)“, *Croatica Christiana Periodica* 67 (2011): 77-84.

⁷⁸ Godine 1674. Dubrovačka dominikanska kongregacija brojila je četrdesetak članova, da bi se taj broj do 1757. godine smanjio na 27 članova, dok je 1827. godine dubrovačka kongregacija brojila svega deset redovnika. (Krašić, *Dominikanci.*, 33-40.)

⁷⁹ U Korčuli je, primjerice, prvi dominikanski samostan osnovan krajem 15. stoljeća nakon što je općina odredila i donirala zemljište za njegovu izgradnju. (Anđelko L. Fazinić, „Pet stoljeća dominikanske prisutnosti na Korčuli (1489-1980)“, *Croatica Christiana Periodica* 6 (1980): 83-86; Alena Fazinić, „Sakralni spomenici u gradu Korčuli i njihovo čuvanje“, *Croatica Christiana Periodica* 9 (1982): 37-45.)

⁸⁰ Foretić, „Kroz prošlost poluotoka Pelješca“, 292.

⁸¹ Čestica se nalazila u najistočnijemu dijelu naselja, odmah iznad staroga ljetnikovca obitelji Sorgo. (DAS, AMID, kut. 413, Upisnik građevinskih čestica)

⁸² To su bile čestice: 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 105, 106, 107, 987, 988, 1060, 1061, 1062, 1063, 1064, 1065, 1066, 1067, 1068 i 1069. (DAS, AMID, kut. 413, Upisnik zemljišnih čestica)

⁸³ DAS, AMID, kut. 413, Upisnik zemljišnih čestica.

⁸⁴ DAS, AMID, kut. 413, Upisnik zemljišnih čestica.

njem viganjskih obitelji u Orebić gdje su se, poput obitelji Krstelj i Kovačević,⁸⁵ priključili pomorskoj i brodograditeljskoj djelatnosti,⁸⁶ a ostvarenim kapitalom darivali i pomagali omiljene crkve i samostane.

Dominikanski samostan Sv. Križa u Gružu⁸⁷ (*St. Croce P. P. Domenicani, Gravo-sa*) na području katastarske općine Orebić bio je u vlasništvu 86 zemljišnih čestica sveukupne površine 10,53 hektara. Svi posjedi nalazili su se na području pod nazivom *Poglie* i najveće površine zauzimali su mješoviti nasadi vinograda i maslina (8,28 hektara) ili 78,63 posto sveukupnih posjeda. Njihove zemljišne posjede obrađivali su koloni i to čak 38 različitih pojedinaca: Marko Aleksić, Ivan Antičić, Ivan Matov Belatin, nasljednici pok. Josipa Belatina, Vicko Belatin i rođaci, Frana Beno, Ivan Stjepanov Bogić, Luka i Antun Bota, Antun Dorotić, Ivan Duka, Antun Filipi, Josip Fisković, nasljednici pok. Antuna Glabala, Nikola Glabalo, Vicko Gurić, Ivan Ivanišević, Marko Jurković, Frano Kopsić, Josip Kopsić, Tomo Kopsić, Mate Kovačević, Josip Krelić, Ivan Maisoni (Tereza), Kristo Maroević, Luka i braća Mimbelli, Antun i braća Mrgudić, Lorenzo Pećar, Ivan Pilković, Vicko i braća Pilković, Ivan Radešić, Frano Ruskov, Marija Stipelković, Mate Sulić, Mate Štuk, Šimun Štuk, Tadija Tomić, Stjepan Tunjica i Josip i braća Župa.⁸⁸ Budući da su pripadnici vlastele stoljećima bili gotovo jedini vlasnici nekretnina na poluotoku Pelješcu,⁸⁹ zasigurno su njihovi zemljišni po-

⁸⁵ Nenad Vekarić, *Pelješki rodovi. Svezak 1 (A-K)*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1995., 367-369; Nenad Vekarić, *Pelješki rodovi. Svezak 2 (L-Ž)*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1996., 129-132.

⁸⁶ Nenad Vekarić, „Stanovništvo Vignja u 17. do 19. stoljeća“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 19-20 (1982): 184-185; Stjepan Vekarić i Nenad Vekarić, „Tri stoljeća pelješkog brodarstva (1600-1900)“, *Pelješki zbornik* 4 (1987): 31, 45.

⁸⁷ Dominikanski samostan Sv. Križa u Gružu osnovan je 1437. godine. Crkva uz samostan - posvećena sv. Nikoli - sagrađena je 1567. godine. (Krasić, *Dominikanci.*, 25; Ante Marinović, „Gruž. (Kratki povijesni pregled)“, *Croatica Christiana Periodica* 20 (1987): 177, 180.) Samostan u Gružu izgrađen je donacijom imućnoga dubrovačkog građanina Marina Bičića, dok je 1462. godine vlastelin Jakov Đurđević samostanu darovao kapelu sv. Jakova apostola i Kristofora mučenika. I sama vlada Republike u više je navrata tijekom 15. i 16. stoljeća potpomagala većim svotama novca nužne nadogradnje i popravke. Također, samostanu je 1528. godine Petar Lovrov Lukarević ostavio kuću i veliki posjed u Gružu kako bi se na tome mjestu mogao izgraditi novi samostan, no s nasljednicima obitelji izbio je višegodišnji sudski spor u kojemu je morao intervenirati i sam papa. (Stjepan Krasić, „Dominikanski samostan sv. Križa u Gružu (1437-1987). Povijesni pregled“, *Croatica Christiana Periodica* 20 (1987): 186-187, 190-191.)

⁸⁸ DAS, AMID, kut. 413, Upisnik zemljišnih čestica.

⁸⁹ Vekarić, *Pelješka naselja u XIV stoljeću.*, 18, 29. Republika je raznim odredbama uredila posjedovne odnose na Pelješcu, a vlasništvo nad zemljom na području Konavala, Primorja, Stona i Pelješca nije bilo dopušteno nikome tko nije bio građanin Dubrovnika. Naime, u srednjovjekovnim gradovima postojala je izravna veza između posjedovanja nekretnina u gradu i građanskoga prava, a stranci su mogli postati građanima jedino pod uvjetom da su određeni vremenski period boravili u gradu i

sjedi s Pelješca često bili dio oporučnih legata *pro anima* i na taj način postali vlasništvo gradskih samostana.⁹⁰

Dominikanci samostana u Dubrovniku⁹¹ (*Dominicani Padri PP del Convento, Ragusa*) na području katastarske općine Podgorje bili su u vlasništvu velikih zemljišnih posjeda, čak 317 čestica sveukupne površine 35,75 hektara, što čini više od sedam posto sveukupne površine katastarske općine Podgorje (505,23 hektara).⁹² Od toga je 22,63 hektara ili 63,38 posto zemljišnih površina otpadalo na pašnjake tako da je obrađenoga zemljišta bilo oko 13,12 hektara, no i to ih svrstava među vodeće zemljoposjednike na ovome području. Od svih kultura najviše su imali čiste nasade vinograda, čak 6,67 hektara - od toga 1,7 hektara u prvoj, a 3,70 hektara u drugoj klasi. Njihovi posjedi bili su raštrkani po svim predjelima unutar općine - *Ostrich, Ograda, Dvorgie, Blatza, Gnili brig, Pische, Pod cuce, Pod putem*.⁹³ Pored zemljišnih čestica bili su vlasnici - također na području katastarske općine Podgorje - devetnaest građevinskih čestica. Dvije su bile za njihove osobne potrebe i skladištenje plodova sa zemlje,⁹⁴ a ostalih sedamnaest bilo je ustupljeno kmetovima koji su obrađivali njihovu zemlju - sedam kuća, devet štala i jedno dvorište.⁹⁵ Njihovi kmetovi, odnosno osobe koje su živjele u kući u njihovu vlasništvu i obrađivali njihovu zemlju, bili su: Antun

ondje kupili nekretninu. Svaka je dalmatinska komuna imala specifične odredbe po pitanju prava i obveza svojih građana. (Tomislav Raukar, „Cives, habitatores forenses u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima“, *Historijski zbornik* 29-30 (1976-77): 139-149; Jovanka Mijušković, „Dodeljivanje dubrovačkog građanstva u srednjem veku“, *Glas SANU* 246 (1961): 102-108.)

⁹⁰ To potvrđuje i Knjiga rizničarskih najмова gdje su najbrojniji posjedi bili upravo s poluotoka Pelješca. O zemljišnim posjedima s području Trstenice vidi u: Zelić, „Liber afflictuum thesaurarie (1428-1547)“, 115, 181, 199, 261, 297.

⁹¹ U Dubrovniku je samostan Sv. Dominika osnovan 1225. godine. (Krašić, *Dominikanci*, 9.) O značenju dubrovačkih dominikanaca za društvenu i kulturnu zajednicu u Dubrovniku više u: Franjo Šanjek, „750. obljetnica dubrovačkih dominikanaca“, *Croatica Christiana Periodica* 1 (1977): 143-148. Iako se svećenici i redovnici nisu smjeli baviti praktičnom medicinom mnogi dubrovački dominikanci izučavali su teoriju medicine, od kojih se posebno ističu Grgur Budislavić (1485-1551) i Ignacije Akvilin (1641-1713). Više u: Stjepan Krašić, „Prirodnoznanstvenici i medicinska bibliografija u Dominikanskom samostanu u Dubrovniku“, *Acta Medico-Historica Adriatica* 8 (2010): 83-108.

⁹² DAS, AMID, kut. 456, Izvješće, Upisnik zemljišnih čestica.

⁹³ DAS, AMID, kut. 456, Upisnik zemljišnih čestica.

⁹⁴ Na čestici broj 102 bilježi se zajedničko dvorište (*corte promiscu*), a na čestici broj 150 gospodarska zgrada (*casa economica*). (DAS, AMID, kut. 456, Upisnik građevinskih čestica)

⁹⁵ To su bile čestice: 23 (*casa d'abitazione con corte*), 24 (*casa d'abitazione con corte e piccolo orto*), 25 (*stalla*), 26 (*stalla*), 27 (*stalla*), 28 (*stalla*), 29 (*stalla*), 84 (*casa d'abitazione*), 85 (*casa d'abitazione*), 86 (*casa d'abitazione*), 87 (*casa d'abitazione*), 88 (*corte*), 89 (*casa d'abitazione con stalla e corte*), 90 (*stalla con corte*), 91 (*stalla*), 92 (*stalla con corte e ruina*), 93 (*stalla con corte*) (DAS, AMID, kut. 456, Upisnik građevinskih čestica).

Bračanin, Nikola Bračanin, Baldo Kokotić, Stjepan Kokotić i Petar Hađija.⁹⁶ Osim navedenih kmetova njihovu je zemlju obrađivao i veliki broj kolona, sveukupno 21 osoba: Mate Barbarić, Marko Belatin, Mate Belatin, Antun Bračanin, Marija Bračanin, Nikola Bračanin, Antun Despot, Stjepan (Ana) Dopinaze, Antun Dorotić, Mate Fisković, Petar Hađija, Baldo Kokotić, Stjepan Kokotić, Ivan Kriletić, Petar Kuvara, Vicko Matković, Stjepan Pederin, Josip Rudeč, Luka Rudeč, Ivan Simat, Vicko Šoletić, Marko Urkunić i Ivan Vrbica pokojnoga Frane.⁹⁷ Na veličinu imovine dominikanskoga samostana u Dubrovniku zasigurno je utjecala činjenica da je dominikanski red u Dubrovniku bio gotovo isključivo namijenjen pripadnicima dubrovačkih vlasteoskih obitelji,⁹⁸ stoga ne treba čuditi da su putem oporučnih legata bili darežljiviji prema dominikanskom redu. Pored crkava i samostana u katastru se bilježe i biskupska dobra (*Vescovato benefizio*). Zemljišni posjedi u vlasništvu biskupije u Dubrovniku⁹⁹ nalaze se na teritoriju Podgorja i odnose se na trideset jednu zemljišnu česticu (čestice od broja 1326 do broja 1356) sveukupne veličine 1,79 ha. Vlasništvo biskupije bilježi se tek naknadnim upisom u katastar, dok su prilikom prvog upisa 1836. godine navedene čestice bile u vlasništvu Mate Kolendića iz pelješkog naselja Postup.¹⁰⁰ U katastru se među vlasnicima nalazi i jedan svećenik – don Vicko Belatin.¹⁰¹ Vlasništvo don Vicka Belatina i rođaka (kućni broj 63) bilježi se na pet građevinskih i 46 zemljišnih čestica. Posjedovao je dvije kuće, dvije gospodarske zgrade i jednu kulu.¹⁰² Sveukupna površina njegovih zemljišnih posjeda iznosila je 2,55 hektara.¹⁰³ Ulazak u Crkvu za većinu pristupnika značio je odricanje od zemaljskih dobara i obiteljskih posjeda,¹⁰⁴ stoga su najčešće i oporuke crkvenih dužnosnika bile skromne, a i njihov broj u određenim je razdobljima opadao.¹⁰⁵ S druge strane, neke svećeničke oporuke otkrivaju kako su oni tije-

⁹⁶ DAS, AMID, kut. 413, Upisnik zemljišnih čestica.

⁹⁷ DAS, AMID, kut. 456, Upisnik zemljišnih čestica

⁹⁸ Vojnović, „Crkva i država I.“, 53-58.

⁹⁹ Čosić, *Dubrovnik nakon pada Republike.*, 217-218

¹⁰⁰ DAS, AMID, kut. 456, Upisnik zemljišnih čestica

¹⁰¹ Obitelj Belatin iz Orebića izumrla je upravo smrću svećenika Vicka Antunova Belatina 1851. godine. (Vekarić, *Pelješki rodovi. Svezak 2.*, 117.)

¹⁰² Na česticama 52 i 58 bilježe se kuće, na česticama 61 i 84 gospodarske zgrade, a na čestici 60 kula. Na čestici na kojoj se nalazila kula ubilježen je kao gospodar kmetovima Luki Karabući, Ivanu Šunju i Josipu Orebiću. (DAS, AMID, kut. 413, Upisnik građevinskih čestica)

¹⁰³ DAS, AMID, kut. 413, Upisnik građevinskih čestica i Upisnik zemljišnih čestica.

¹⁰⁴ Janeković Römer, *Okvir slobode*: 221-222.

¹⁰⁵ Gordan Ravančić, „Svećenstvo i Crkva u dubrovačkim oporukama iz 1348. godine“, u *Humanitas et litterae ad honorem Franjo Šanjek*, ur. Lovorka Čoralić i Slavko Slišković, Zagreb: Dominikanska naklada Istina – Kršćanska sadašnjost, 2009., 201; Ravančić, „Oporuke, oporučitelji i primatelji oporučnih legata“, 104.

kom života stekli pozamašne zemljišne posjede i vrijedne nekretnine.¹⁰⁶ Primjerice, svećenik Kristo Bizzaro s Pelješca svojom oporukom iz 1798. godine potvrđuje kako se njegova imovina sastojala od nekretnina, pokretnina, nakita te zlata i srebra.¹⁰⁷

Osim putem oporučnih legata mnogi stanovnici darivali su crkve i samostane još za života i održavanje crkava i samostana najvećim je dijelom potpomagalo lokalno stanovništvo.¹⁰⁸ Za vrijeme austrijske uprave skrb o svećenstvu i vjerskim objektima bila je strogo centralizirana. Brigu oko izgradnje novih crkvenih objekata vodilo je *Ministarstvo za bogoštovlje i nastavu* u Beču, a realizacija projekata bila je povjerena *Građevinskoj direkciji dalmatinskog Namjesništva* u Zadru.¹⁰⁹ I sâm car Franjo Josip I. u više je navrata iz svojih posebnih sredstava pomagao nužne popravke na crkvenim objektima.¹¹⁰ No, i tada je najveći dio potrebnih sredstava dolazio od samih stanovnika župe. Primjerice, kada je prvi veći restauratorski zahvat izvršen na franjevačkome samostanu u Podgorju tijekom druge polovice 19. stoljeća (na poticaj Ladislava Bertapellija, upravitelja

¹⁰⁶ Oporuka splitskoga kanonika Jurja de Carisa (Dragišića) iz 17. stoljeća otkriva kako je njegova imovina bila poprilično velika i sastojala se od nekoliko kuća i velikih zemljišnih posjeda koje su uglavnom obrađivali koloni, no navodi se da je i kupovao kolonatska prava, a onda ih davao drugima na obradu. Više u: Arsen Duplančić, „Oporuka splitskog kanonika i književnika Jurja de Carisa (Dragišića)“, *Croatica Christiana Periodica* 34 (1994): 156-157. Nekoliko oporuka dubrovačkih svećenika donosi Relja Seferović. (Serafin Marija Cerva, *Prolegomena za Svetu dubrovačku metropoliju*. Priredio, preveo i uvodnu studiju napisao Relja Seferović. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2012., 83-85.)

¹⁰⁷ DAD, Test. Not., sv. 88, f. 146v-147.

¹⁰⁸ Na području Pelješca ponekim su milodarom sudjelovali i pojedinci iz redova dubrovačke vlastele, koji su ovdje imali svoja zemljišta, a određene donacije dolazile su i od Korčulana koji su - usprkos višestoljetnoj političkoj razdvojenosti - ostvarili bliske odnose sa stanovništvom ovoga dijela Pelješca. Isto su tako i mnogi Pelješčani, osobito pomorci, bili darovatelji korčulanskih crkava. (Fisković, „Franjevačka crkva“, 75.)

¹⁰⁹ Piplović, „Uloga države u izgradnji sakralnih građevina“, 129; Stanko Piplović, *Graditeljstvo Trogira u 19. stoljeću*. Split: Književni krug, 1996., 78. Ako se radilo o sakralnim građevinama, financiranje popravaka vršilo se putem vjerozakonske zaklade. Ipak, najčešće su mještani i sama crkva sudjelovali s najvećim donacijama. (Inicijete B. Lupis, „O sakralnom graditeljstvu Konavala u 19. stoljeću“, u *Konavle u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Zbornik radova sa znanstvenog skupa Konavle u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti održanog u Cavtatu od 25. do 27. studenog 1996. godine, Sv. 1*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1998., 297-298.) O građevinskim zahvatima i popravcima crkvenih objekata u 19. stoljeću na području Konavala vidjeti u: Inicijete Lupis, „Prilog poznavanju sakralnog graditeljstva Konavala u XIX. stoljeću“, *Croatica Christiana Periodica* 39 (1997): 77-88. O izgradnji i obnovi crkvenih objekata na području Dalmacije tijekom druge polovice 19. i prve polovice 20. stoljeća više u: Stanko Piplović, „Crkve u Dalmatinskoj zagori iz XIX. stoljeća“, *Croatica Christiana Periodica* 64 (2009): 69-92.

¹¹⁰ Stanko Piplović, „Odras XIX. stoljeća na urbanističku strukturu Korčule“, *Godišnjak grada Korčule* 5 (2000): 143.

samostana u razdoblju od 1864. do 1894. godine), najveći dio iznosa za potrebe rekonstrukcije samostana skupljen je milodarima i donacijama lokalnoga stanovništva, a tek manji iznos dobiven je carevom donacijom.¹¹¹

Zaključak

Sagledati u cijelosti vlasništvo crkava i samostana u 19. stoljeću na određenome je području moguće isključivo putem katastarskih upisnika nastalih zemljišnom izmjerom koju su provele austrijske vlasti u prvoj polovici 19. stoljeća. U njima se na području peljeških katastarskih općina Orebić i Podgorje bilježi vlasništvo nekolicine crkvenih i samostanskih ustanova, te nekoliko čestica Dubrovačke biskupije. Iako je u Dubrovniku još od polovice 14. stoljeća na snazi zabrana oporučnoga ostavljanja nekretnina svim crkvenim ustanovama, mnoge su od njih postale vrlo imućne i u 19. stoljeću u vlasništvu imale pozamašan broj nekretnina – kuća i ostalih građevinskih objekata te zemljišnih posjeda. Crkva je svoju imovinu najčešće stjecala putem oporučnih legata *pro anima* koji su, ovisno o bogatstvu oporučitelja, znali biti poprilično veliki i pored izdašnih novčanih iznosa sadržavali su kuće i/ili zemljišne posjede. Bogati oporučni legati češće su bili namijenjeni samostanima nego crkvama, što potvrđuje i njihova vlasnička struktura u 19. stoljeću. Tako crkve posjeduju vrlo malenu ili nikakvu imovinu – crkva Gospe od Karmena 1,45 hektara zemljišnih površina, a crkva sv. Stjepana tek dvije vrlo malene zemljišne čestice. S druge strane, samostani su znatno imućniji, a ponekad i među najvećim zemljovlasnicima na određenome području. Najbolji je primjer dominikanski samostan iz Dubrovnika, koji samo na području katastarske općine Podgorje posjeduje više od 35 hektara zemljišnih posjeda i devetnaest građevinskih objekata, najvjerojatnije zahvaljujući darežljivim donacijama i oporučnim legatima mnogih pripadnika dubrovačke vlastele posjedi kojih su na ovome području sve do 19. stoljeća činili najveći udio u vlasničkoj strukturi.

¹¹¹ O popisu donatora i priloga za obnovu samostana više u: Velnić, „Samostan Gospe od anđela“, 36-39.

The ownership of church and monastic institutions in the nineteenth century Orebić

Irena Ipšić
Dr. Vladka Mačeka 23
20000 Dubrovnik
Croatia
E-mail: irenaipsic@gmail.com

Summary

A comprehensive examination of the ownership of churches and monasteries in a particular region in the nineteenth century is only possible using land registers created during the cadastral survey conducted by the Austrian authorities in the first half of the nineteenth century. I study registers for the cadastral districts of Orebić and Podgorje that contain information on properties owned by church and monastic institutions as well as several sections in the ownership of Bishopric of Dubrovnik. While Dubrovnik prohibited testimonial bequests of real estate to church institutions as early as the mid-fourteenth century, many of these institutions had nonetheless grown very wealthy, and by the nineteenth century owned extensive real estate portfolios: residential property, other buildings and land sections. In most cases, the church acquired its property through bequests *pro anima*; depending on the wealth of the testator, bequests were in some cases large and, in addition to money, included houses and/or land sections. Large bequests were more frequently bequeathed to monasteries than to churches, as confirmed by their property portfolios in the nineteenth century. So the churches in Orebić had little or no real estate: the church of Our Lady of Carmen had 1.45 hectares of land, while the Church of St Stephen owned two tiny land sections. At the same time, monasteries were considerably wealthier and in some cases were the most significant landowners in the region. For example, the Dominican monastery in Dubrovnik owned more than 35 hectares and 19 buildings in the cadastral district of Podgorje. This wealth was, most likely, accumulated through generous donations and bequests of Dubrovnik aristocrats who represented the majority of property owners in this region prior to the nineteenth century.

Keywords: church, monastery, property, real estate, agrarian relations, nineteenth century